



## JA ODLUČUJEM, JA

(Saša Stanišić: *Porijeklo*, prevela s nemačkog Anda Bukvić Pažin, Booka, Beograd, 2021)

Ako bi i površno poznavanje biografije Saše Stanišića i recepcije njegovog *Porijekla* prizvalo u horizont očekivanja potonjih čitalaca odrednicu *književnost egzila*, to bi bilo sasvim opravdano, ali ne i potpuno tačno. Sam Stanišić za sebe kaže da je nemački pisac bosanskih korena, a tematski jeste blizak egzilantskom iskustvu regionalne književnosti koja se prevashodno bavi problemom pisanja u tuđini. Međutim, čini se da autor *Porijekla* uspeva da odoli ovom njenom pretpostavljenom zajedničkom sadržaocu tako što relativizuje fenomen iz naslova, odbijajući da jedinstveno odredi prostor zavičaja spram kog se formiraju predstave o egzilu. Poreklo se kod Stanišića javlja kao nešto u nastajanju, nešto čije granice tek treba ispitivati. Ono jeste u vezi s piščevom zemljom rođenja, ali ona nije jedina mapirana poreklom. Pomenutoj relativizaciji podleže i ideja da je prostor van nje zapravo prostor egzila jer Stanišić vešto ukršta dvojaku prirodu svih konstanti pripovedanja. Tako su Višegrad i Hajdelberg i domaći i tuđi, poreklo je i nasleđeno i birano, a egzil je i spoljašnji i unutrašnji.

Jezgrovit naziv romana nedvosmisleno vodi odgovoru na pitanje šta je njegova osnovna tematska okosnica, ali u njemu se ne zatiče konačno razrešenje piščeve preokupacije. *Porijeklo* je traganje za poreklom, a ujedno i traganje za pričom koja može da posreduje ideju i želju da pisac sebe ispriča. Ovome je sasvim korespondentna žanrovska priroda Stanišićevog romana koji na momente postaje autobiografija, hronika, memoarska proza. Između piščevog biografskog i literarnog *ja* vlada hijatus, ali premostiv, što nejasnim ostavlja granice fikcije i autofikcije u *Porijeklu*. Ako je ovim narativnim postupkom ovladao pisac Stanišić, njime je obdario i svog junaka, naratora, koji u nekoliko ključnih epizoda romana ulazi ukoštac s aporijama vlastitog sećanja. Na taj način postavlja pitanje mogućnosti da se dopre do istinite priče o prošlosti kada je ona data kroz fragmente uspomena jedne porodice na čiju verodostojnost pisac ne polaže pravo. „Ušuškao sam se u prošlost, ako nije istina, ne smeta“, reći će na jednom mestu. Ilustrativno je prisećanje na štafetu i Dan mladosti kada junak, tada dečak, učestvuje u manifestaciji. Decenijama kasnije pokušaće da reinterpretira ovaj događaj, kada shvata da o njemu govori retorikom kolektivnog a ne ličnog iskustva – štafeta nije bila *ona*, čuvena i drvena, oko koje bi se s pravom plela priča i slika jednog vremena, nego komad plastike, jedna u nizu varki prošlosti koje nam podilaze dok tragamo za samoiskazivanjem. Stoga narator ostavlja refleksiju i o sećanjima samim, videvši ih kao lične „varijable čežnje“.

Koliko o sebi, Stanišić piše i o porodici, komšijama, drugovima iz detinjstva, prijateljima u Nemačkoj, oživljavajući tako kroz nesagledivu galeriju likova prekretnu godinu, jednako

presudne i za njega i za bivšu Jugoslaviju. Najverniji sagovornik i spona s prošlošću u romanu jeste dementna baka Kristina, te se kroz odnos s njom čita ukupna osećajnost dela koje baš tu pronalazi način da nepatetično govori o ljubavi i nostalgiji. Baka stoji na početku i na kraju priče, umnogome fragmentarne. S jedne strane, čitaoci je upoznaju u dijalogu sa sobom, *bivšom*, sa devojčicom Kristinom, jer „baka ima 87 godina, i ima 11 godina“. Njena moć je integrišuća – štiti priču od raspadanja i prošlost od zaborava, što je paradoksalno, s obzirom na njenu bolest koja počiva na zaboravu. S druge strane, opet, roman okončava mnoštvom mogućih krajeva priče o baki koji su prepušteni senzibilitetu čitaoca, na taj način direktno uključenog u proces pisanja. Pripovedanje svakako nije bilo hronološko, pa ne postoji mogućnost ogrešenja o priču – ona nije koherentna jer samo tako može odraziti iskustvo.

Poreklo je kod Stanišića preosmišljeno. Narator o njemu misli i piše izmaknuvši sebi čvrst oslonac sadržan u značenjskom polju koje se prirodno javlja u svesti čitalaca pri samom pomenu porekla. Ono stoji spram zemlje koja više ne postoji, spram jezika koji se više ne zove kako se zvao. Čvorna mesta potencijalne identifikacije obesmišljena su i ukinuta, odnosno savladana imanentnom željom za pripadanjem: „Opirao sam se fetišu porijekla i fantazmu nacionalnog identiteta. Bio sam za pripadanje. Svuda gdje su me htjeli i gdje sam ja htio biti.“ Stanišić je svestan da je poreklo delom uslovljena i nametnuta kategorija, te pokušava da je misli s one strane nasleđenog. Čitav roman predstavlja svojevrstu meditaciju o prošlosti, prožetu ambivalentnim određenjima prema vlastitoj i tuđoj zemlji: „Povremeno me pitaju osjećam li Njemačku kao svoj dom. Odgovaram naizmjenično da i ne.“ Zapravo, ako čitaoci ne svedoče jasnom definisanju porekla, zasigurno prate literarno konstruisanje neopozivog prava pojedinca da se u odnosu na njega autonomno odredi, uprkos svakoj uslovljenosti. *Porijeklo* je održano u beskrajnim digresijama, isprekidano crticama iz jednog života, ali ne napušta traganje i najuspelije je tamo gde je tek na nivou nagoveštaja: „Pio sam vodu iz pradjedova bunara i pišem o tome na njemačkom. Voda je imala okus po bremenu ovih planina koje ja nikada nisam morao nositi, i po mučnoj lakoci tvrdnje da ti nešto pripada. Ne. Voda je bila hladna i imala je okus po vodi. Ja odlučujem, ja.“

Stanišić rekonstruiše prošlost polifonom atmosferom, ukrštajući priče o precima s vlastitim uspomenu. Tako sve dobija status relevantnog svedočanstva, ali je svemu taj status ujedno i oduzet. Uprkos mnoštvu glasova, pozicija koja je od presudne važnosti jeste *ja* pozicija, što potvrđuje nedvosmislenu autoreferentnost Stanišićevog *Porijekla*. Sva-ki povratak Višegradu i Oskoruši samo je „vrsta prascenarija za moj autoportret s precima“, kao i „portret moje preplavljenosti autoportretom“, reći će narator. Poglavlje pod naslovom „Fragmenti“ na izvestan način sadrži ključ za čitanje mnogih narativnih postupaka i principa portretisanja članova porodice koja je slika Jugoslavije u malom, „razbacana po cijelome svijetu“. Svi delovi mozaika naratorovog sećanja ujedno su i delovi nedovršenog mozaika porekla. On ne može biti dovršen jer bi tako poništio sopstvenu prirodu. Zato se poreklom nazivaju i baka, i Hamburg, i majka, i Oskoruša, pa i željena pripadnost, ona „kojoj ničim nisi pridonio“. Poreklo je, na koncu, i rat, okidač naratorove dislociranosti. Autor uspeva da pripoveda o ratu, a da ga gotovo ne pomene u očekivanim obrascima, o izbegli-

štvu, a da u potpunosti izbegne autoviktimizaciju, ostvarujući tako sebi u tuđini zadat imperativ – da ne bude *samo* „iz Juge i izbjeglica“. Stoga je *Porijeklo*, ako ga uzmemo kao roman, upravo roman o univerzalnoj ljudskoj *izloženosti* promenama i prilagođavanju. Stanišić govori o apstraktnim fenomenima, kakvo je poreklo, dok iznova stvara proživljeno, one najbliže, uranja u njihovu svakodnevicu i revitalizuje prošlost u vidu fragmentarne hronike jedne porodice.

Ukoliko kod Stanišića postoji prepoznatljivo emigrantsko iskustvo ljudi, *Porijeklo* se od njega suštinski razlikuje u otporu koji autor pruža predodređenom identitetu izbeglice. Zato se vraća do njegovih početnih tačaka i čitaocima sasvim okupira lakim, tečnim pripovjedanjem o svom ali i svačijem odrastanju i sazrevanju. Iako izbegava opšta mesta u saopštavanju regionalnog užasa ratnih godina, Stanišić ne bira da tu prošlost prećuti ili romanizuje: „U Višegradu za mene nema neopterećenog mjesta. Gotovo da ne postoji sjećanje koje je samo lično. Skoro pa nijedno ne dolazi bez dodatka, bez fusnote počinitelja i žrtava i zvjerstava koja su se ondje odigrala. Ono što sam nekad osjećao izmiješano je s onim što o tom mjestu znam.“ Narator dozvoljava spregu fikcije i stvarnosti, jer je tako osigurao mogućnost da uvek iznova *odlučuje* o svom poreklu. Baš zato što autor vraća poverenje u priču, naivno bi bilo pomisliti da je završavanje *Porijekla* nizom potencijalnih krajeva prepuštenih čitaocima na volju nekakav postmoderni eksperiment. Naprotiv, fragmentarnost je načelo s kojim ovaj pisac vodi literarnu borbu i ispituje kako da ga savlada: „Literatura je slabo ljepilo. Prizivam cijelo i premošćujem polomljeno, opisujem život prije i poslije potresa, a u stvarnosti zaboravljam rođendane i ne doživljavam pozivnice za svadbe.“ Čini se da *Porijeklo* jeste ostvareno *celo*, sačinjeno od delova učvršćenih Stanišićevim sugestivnim jezikom kojim gotovo neosetno premešta fokus s potresnih slika rata i izbeglištva na pasaze o možda i dirljivo-najuverljivije *ispričanoj* Bosni i jednoj baki u savremenom trenutku.